

På spaning efter jätteärten!

Den 1 oktober 2009 besöker vi – maken Jan och jag – Solveig och Tommy Snarf i Andersbo, Bjursås för att se på gamla fina växter efter bl a Rällsjö-Britta. När vi ska åka hem överlämnar Solveig en ärtstängel med ett par mycket stora sockerärter som plockats fram ur garderoben, där de hängts upp på tork. De ska vara något alldeles extra. Se foto.

Solveig har fått ärterna något år innan av Olle Ridelius tillsammans med ett brev, där skrivaren ber att ärtorna ska föras vidare. Jag fick också en kopia av brevet. Olle har genom sjukdom missat att ta hand om sina ärter, men han tror att de här ärterna hör ihop med brevet. Viss förvirring har uppstått.

Solveig kallar ärten "Jätteärt från Hälsingland" och så fortsätter jag att kalla den vid fortsatt odling i Leksand 2010. Den är mycket kraftig och hög – 2-3 meter – har violetta blommor, rödaktiga bladfästen och så småningom många stora söta och saftiga sockerärter. Goda att äta färska även när ärterna vuxit sig rejält stora. Ärtskidorna blir 3 cm breda och 15-20 cm långa. Bra också kokta och att frysa in.

Fröna blir gråblå med tendens till mörkare prickar och litet skrynkliga och platta. Ärten skulle nog kunna rubriceras som "gråsockerärt".

Våren 2011 erbjuds jag att testodla en ärt av Agneta Börjeson, då ålderman för ärtskrået i föreningen Sesam, i syfte att bli "ärtgesäll". Ärten heter Karlsbyheden. Efter Karlsbyheden utanför Sundborn? Den visar sig vara förvillande lik Jätteärten från Hälsingland, men de båda sorterna hålls noga ifrån varandra och observeras.

De båda ärterna, brevet (som beskriver ärten väl) och flera samtal med Solveig och Olle gör att jag vill fortsätta ta reda på mer. Lena Nygårds har inte heller sett ärten förr, men har hört talas om någon liknande, importerad från Frankrike kanske under tidigt 1900-tal. Olle säger i samtal 1 augusti 2011 att ärten också ska ha funnits hos en gammal dam i Grangärde förr.

Under 2012 fortsätter jag odla de båda sorterna parallellt i Leksand. Ser och känner ingen skillnad.

I slutet av juli hälsar Lena Nygårds på i trädgården i Leksand och jätteärten kommer åter på tapeten. Var ligger Råtallsvägen, som brevet var skickat ifrån? Det enda spåret går via Eniro till Ludvika. Det har också tidigare Olle Ridelius föreslagit. Jag ringer upp den person som idag bor på Råtallsvägen 30, Siv Östberg. Vi har ett trevligt samtal, men hon har bara bott i villan 6-7 år. Hon nämner också att Olle R ringt för något år sedan!

Efter någon vecka ringer jag upp igen. Kan hon komma ihåg vem som bodde i huset innan? Vad hette Alida och Efraim, som undertecknat brevet, i efternamn? Är det flera som bott i huset emellan? Hon vet inte. Men så läser jag högt ur brevet om lokförare Bergfält, som gett ärterna till Alida och Efraim under tidiga 40-talet. Hon kommer ihåg att hon i sin ungdom en period gick i skola i Falun och att en av klasskamraterna var dotter till en lokförare Bergfält, troligen i Ludvika! Hon lovar försöka ta reda på mer och fråga gamla grannar. Således ett spår till att ärten kan komma från Ludvika!

Ärtens vandring ger mig ingen ro! Hur ska jag få reda på var lokförare Bergfält bodde? 22 augusti 2012 ringer jag till Thomas Rydin, engagerad i Släktforskarnas hus i Leksand. Jag får rådet att kontakta Trafikverket och få uppgifter ur Banverkets anställningsmatriklar från 40-talet. Arkivcentret kan inte få fram något utan personnummer. Jag får rådet att ringa till biblioteket i Ludvika. Här bör

det finnas gamla telefonkataloger från 40-talet. Men nej, slängda vid flytt. Kanske finns något om lokförare i boken Järnvägsminnen 1952, men boken återfinns inte ens i magasinet.

Då kommer jag på att ringa till Ludvika församling. Kanske spår efter både lokförare Bergfält och Alida och Efraim på Råtallsvägen? Men kyrkan har numera inga personhandlingar äldre än 1992. Jag får rådet att kontakta landsarkivet i Uppsala.

Efter en stund ringer jag upp församlingen igen. Finns lokförare Bergfält på listan över begravda? Och där blir det napp! En lokförare Birger Wilhelm Bergfelt ligger begravd i familjegrav i Ludvika. Född 1890, död 1945, gravsatt 1946. Han kan således ha givit ärterna till Alida och Efraim i Ludvika under de första åren av 40-talet, kanske ett par år innan han dog.

Men vad hette då Alida och Efraim i efternamn? På Ludvika kommun har man inget svar utan hänvisar till Lantmäteriets inskrivningsmyndighet. Här kan man upplysa om att Bror Bertil Fredriksson köpte Råtallsvägen 30 den 15 september 1973, men har inga äldre uppgifter. Brevet från Alida och Efraim, där de vill bevara ärterna, är daterat 1 maj 1972. Det tycks rimligt att de då var på väg att sälja sitt hus.

Lantmäteriet ger mig rådet att ringa till Riksarkivet i Härnösand för att få tag i äldre uppgifter och jag får också ett dnr. Vilket inte hjälper. Efter ett par timmar i telefonkö hos både Riksarkivet och Lantmäteriet 23 augusti har jag en fastighetsbeteckning på Råtallsvägen 30 och gör en beställning på vem som ägde huset före 1973. Väntetid på svar är ca 2 veckor!

Redan efter ett par timmar ringer det från Riksarkivet med önskemål om kompletterande uppgifter. Vid samtalet får jag veta att Gustav Efraim Andersson beviljades lagfart för Råtallsvägen 30 år 1957 och att han i sin tur sålde fastigheten 1973!

Så nu vet vi att Alida och Efraim Andersson på Råtallsvägen 30 i Ludvika skrev brevet med önskemål om att ärten skulle bevaras 1 maj 1972, att de sålde huset 1973 och att de fått ärten från lokförare Birger Wilhelm Bergfelt i Ludvika före 1945.

Den 24 augusti bekräftar Siv Östberg i ett mail att Alidas och Efraims efternamn var Andersson. Hon har också fått reda på att de sålde huset till en släkting 1973 och berättar att det numera bara finns bärbuskar och träd kvar i trädgården.

När Agneta Börjeson fått dessa anteckningar tror hon sig ana att ärten kan vara gammal och av franskt ursprung, från 1800-talet eller ännu tidigare, Carouby de Maussane från Avignon. Via Google hittar jag en egenartad jättelik sockerärt, Carouby de Maussane, *Pisum sativum* v. *macrocarpon*. Den har stora likheter, men också skillnader som att hos den franska sitter ärtskidorna i par (inte konsekvent i par hos den svenska), blommorna slår inte ut helt (det gör det på den svenska), smaken ska ha en viss beskhet (den svenska är mycket mild och söt).

Vid besök i Bergianska trädgårdens köksavdelning 30 augusti hittar jag Carouby de Maussane, inköpt 2009 hos den sedan 1943 etablerade fröfirman Graines Baumaux i Nancy. Den finns dock inte med i årets ärtlista. Vid samtal med trädgårdsmästare Kaile Maide står det klart att just denna ärt är så speciell att det borde finnas en gemensam nämnare. Smakar och fotograferar.

Carouby de Maussane finns registrerad på EUs sortlista.

För att göra en lång historia litet kortare – under hösten 2012 händer följande: Tillsammans med Agneta Börjeson, Lena Nygårds och NordGen kommer vi fram till att Jätteärten från Hälsingland och Karlbyheden är identiska och ger den namnet Lokförare Bergfält's jätteärt. Ärten är nu registrerad och

beskriven hos Fröuppropet och NordGen och finns självklart också i Sesams register. Lena Nygårds skriver också om den i boken Klint Karin kålrot och mor Kristins böna – om Fröuppropets kulturarv.

Somrarna 2012-2013 uppförökar jag sorten för NordGens räkning och parallellodlar i år också liknande ärter som Gigante Svizzero, Engelsk sabel och tre Carouby de Maussanne från Runåbergs, Impecta och Graines Baumaux. Som det ser ut nu i juli 2013 är alla dessa olika! Studierna fortsätter.

Lokförare Bergfäls jätteärt är helt klart högst med hittills 200 cm, har eleganta blålila helt utslagna blommor, ljusgrönt bladverk, rödaktiga stänglar, men något vekare klängen än övriga. Ärtskidorna kommer i år senare än 2011-12, men är tidigast av de testade sorterna.

Min önskan är att ärten ska bli klassad som amatörsort och processen är nu påbörjad med hjälp av NordGen, som också ser att den är både särskiljbar, mycket odlingsvärd och med en egen historia.

Fast historiken är inte komplett! Hur och när kom ärten till Sverige och Dalarna? Finns det någon i Ludvikatrakten som kanske har ytterligare en pusselbit?

Leksand i juli 2013

Agneta Magnusson, ny ålderman för ärtskrået i föreningen Sesam

0709-45 17 18, agneta.magnusson@live.se

Kållavägen 30. 1 Maj 1972

Hej på eder!

Jag sänder några sockerärter till utsäde. Den här sortens ärter finns inte i handeln, vi har fått dem av en lokförare Bergfält för en 30a är sedan. Nu önskar jag att du brik låter den sällsynta ärtsorten leva vidare. Jag utsäde av de första skidorna genom att binda ett rött snöre om varje skida. Spar på så sätt så många skidor som möjligt så att Ni får ett tryggt utsädesbehov till nästa år. Ärtsorten är högväxande, 2m högt hönsnat behövs i första hand. Plantorna har lilafärgade bladfästen och lila i röda blommor. Skidorna, länaga med 8 st ärter i varje 23cm bredt och delikata, lämpliga till infrysning men då måste skidorna förvällas i 2 a 3 minuter för att binda ägvtan. Infrysning utan förvällning då rinns saften och ägvtan bort vid upptining. Hoppas att Ni är förskonade från gräsparvar, andra småfaglar också. Som äter både blad, blommor och skidor. Ja lycka till en god skörd. Bevara ärtsorten till eftervärlden. Hjärtliga hälsning,
Alida & Lefrain